

9.4.2010

Dnro 3404/4/08

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha Haapamäki

POLIISI MENETTELI MONIN TAVOIN VIRHEELLISESTI KOTIETSINNÄN JA TAKAVARIKON YHTEYDESSÄ / POLISEN FÖRFOR I MÅNGA AVSEENDEN FELAKTIGT I SAMBAND MED HUSRANNSAKAN OCH BESLAG

1
KANTELU

Kantelija arvosteli 20.10.2008 päivätyssä kirjeessään Nokian kihlakunnan poliisilaitoksen menettelyä esitutkinnassa. Kantelijan mukaan hänelle ei ilmoitettu hänen kotonaan tehdyistä kotietsinnöistä eikä takavarikoista. Kantelijan mielestä hänellä olisi ollut oikeus olla läsnä kotietsinnöillä. Lisäksi kantelun mukaan Kantelijan matkapuhelimien takavarikoidut puhelaatikot oli hävitetty ja hän vaati korvausta hävitetyistä tai kadonneista tavaroistaan. Vielä Kantelija piti virheellisenä sitä, että hänen kotonaan tehtävästä kotietsinnästä oli ilmoitettu hänen äidilleen.

[...]
3
RATKAISU

3.1
Tapahtumatietoja

Kantelija otettiin 1.7.2008 kiinni epäiltynä törkeästä varkaudesta. Tutkinnanjohtajana toimineen tuolloisen rikoskomisario A:n määräyksestä rikosylikonstaapeli B toimitti 2.7.2008 klo 9.00 alkaen kotietsinnän Kantelijan kotona. Lisäksi B toimitti samana päivänä klo 12.30 alkaen kotietsinnän Kantelijan vanhempien kesäasunnolla. Selvityksen mukaan Kantelija oli 2.7.2008 pidätettynä Tampereella. Hän ei siis ollut läsnä kotietsinnöillä, mutta kesäasunnolla toimitetussa kotietsinnässä olivat läsnä hänen vanhempansa.

Molempien kotietsintöjen yhteydessä poliisi otti haltuun omaisuutta, jota takavarikoitiin tutkinnanjohtaja A:n päätöksellä.

Rikosylikonstaapeli B toimitti vielä 8.8.2008 uuden kotietsinnän Kantelijan kotona. Myös tämä kotietsintä johti takavarikoihin. Selvityksen mukaan Kantelija oli tuolloin Helsingin vankilassa suorittamassa vankeusrangaistusta.

3.2
Kannanotot

3.2.1

Kotietsinnät

Pakkokeinolain 5 luvun 4 §:n 2 momentin mukaan sille, jonka luona kotietsintä pidetään, tai hänen poissa ollessaan jollekin hänen talonväkeensä kuuluvalle paikalla olevalle on annettava tilaisuus olla etsinnässä saapuvilla ja kutsua siihen todistaja, jollei se viivytä toimitusta. Jollei kukaan mainituista eikä heidän kutsumansa todistaja ole ollut toimituksessa läsnä, on etsinnästä viipymättä ilmoitettava sille, jonka luona se on toimitettu.

Saman luvun 7 §:n mukaan kotietsinnästä on pyynnöstä annettava todistus sille, jonka luona etsintä on toimitettu.

Kantelija katsoo, että hänellä olisi ollut oikeus olla läsnä hänen asunnossaan tehdyissä kotietsinnöissä. Lisäksi poliisi ei Kantelijan mukaan ollut kantelun tekohetkeen (27.10.2008) mennessä ilmoittanut hänelle näistä kotietsinnöistä.

Läsnäolo-oikeus

Pakkokeinolain 5 luvun 4 §:n 2 momentti ei ole yksiselitteinen sen suhteen, mitä tarkoitetaan paikan haltijan oikeudella olla läsnä kotietsinnässä. Lainkohdassa käytetty ilmaisu "annettava tilaisuus" tarjoaa mahdollisuuden erilaisiin tulkintoihin siitä, onko paikan haltijalle ilmoitettava etsinnästä ennen sen aloittamista ja tarjottava hänelle mahdollisuutta olla siinä läsnä.

Pakkokeinolain ja sitä edeltäneen takavarikkolain esitöissä ei ole tarkemmin otettu kantaa siihen, miten pykälää olisi tulkittava. Eduskunnan lakivaliokunta tosin totesi pakkokeinolakia säädettäessä (LaVM 9/1986 vp), että voimassa olevan lain mukaan asianomaisella on sekä oikeus olla saapuvilla kotietsinnässä että kutsua todistaja ja että lakia ei tältä osin ollut tarkoitus muuttaa.

Laillisuusvalvonnassa on vakiintuneesti katsottu, että pääsääntöisesti sille, jonka luona kotietsintä pidetään, on tarjottava mahdollisuutta olla läsnä kotietsinnässä. Mikäli kotietsinnän kohteen haltija ilmaisee haluavansa tätä oikeutta käyttää, tulee mahdollisuus oikeuden toteutumiseen pyrkiä järjestämään. Ainoana poikkeuksena tästä olisi tilanne, joka ei siedä viivytystä. Totean myös, että jos se, jonka luona kotietsintä pidetään, on kotietsinnän aloittamishetkellä kiinniottettuna, pidätettynä tai vangittuna, tulee poliisin pääsääntöisesti antaa hänelle tilaisuus olla läsnä etsinnässä saapuvilla ja kutsua siihen todistaja. Näin on myös katsonut sisäasiainministeriön poliisiosasto erään toisen kantelun johdosta antamassaan lausunnossa. Tätä perusteltiin sillä, että johtuu viranomaisten määräämästä pakkokeinosta, ettei henkilö ole kotietsinnän kohteessa sen aloittamishetkellä.

Oikeuskirjallisuudessa on todettu seuraavaa. "Paikan haltijalle tai hänen kotiväkeensä kuuluvalle on aina annettava tilaisuus olla etsinnässä saapuvilla. Tämä tarkoittaa sitä, että hänet on kutsuttava paikalle, jos hänen saapumisensa ei aiheuta viivytystä. Paikan haltijalla on ehdoton oikeus kutsua oma todistajansa, jollei se viivytä toimitusta" (Helminen ym. Esitutkinta ja pakkokeinot s. 669).

Lain esitöissä ei ole kuvattu sisällöllisesti sitä, mitä tällä pakkokeinolain 5 luvun 4 §:n 2 momentin viivytys-termillä lähemmin tarkoitetaan. Sanamuotonsa mukaan viivytys viittaa mielestäni selvimmin senkaltaiseen tilanteeseen, jossa esitutkintaviranomaisen toimenpiteitä jouduttaisiin – enemmän tai vähemmän – lykkäämään henkilön tavoittamiseksi ja/tai hänen paikalle saapumisensa odottamiseksi. Laki vaikenee tällaisen viivytyksen olennaisuudesta siten, että laissa ei ole säädetty mitään määräaikoja tai muutenkaan ohjattu sitä, kuinka lyhytaikaista odottamista voidaan pitää laissa tarkoitettuna viivytyksenä.

Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on katsottu, että poliisilla ei ole aina velvollisuutta yrittää tavoittaa paikan haltijaa puhelimitse tai velvollisuutta odottaa hänen saapumistaan kohdepaikalle. Huomiota on kiinnitetty tilanteiden vaihtelevuuteen. Joka tapauksessa pakkokeinolain 5 luvun 4 §:n 2 momentin sisältämää poikkeusta pääsääntönä pidettävään läsnäolo-oikeuteen on mielestäni tulkittava ahtaasti. Viime kädessä on nimittäin kysymys perusoikeutena turvatuista yksityiselämän ja kotirauhan suojasta. Läsnäolo-oikeus on siten mahdollista evätä ainoastaan silloin, kun läsnäolo-oikeuden toteuttaminen konkreettisesti viivyttäisi toimitusta ja vaarantaisi sen tarkoituksen toteutumisen.

Kotietsintämenettelyn avoimuudella voidaan osaltaan ehkäistä epäilyjä ja väitteitä viranomaisten väärinkäytöksistä. Käsitelmäni mukaan kotietsintään väistämättä liittyvää puuttumista kotirauhaan ja yksityisyyteen lieventää, jos paikan haltija ja/tai hänen kutsumansa todistaja on läsnä.

Rikoksesta epäillyn läsnäolo-oikeutta kotietsinnässä on korostanut myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) ratkaisussaan *Lisica v. Kroatia* (25.2.2010). Tuossa tapauksessa EIT totesi, että koska epäillyt eivät olleet tuntemattomia eivätkä etsityt todisteet häviämisaarassa, ei ollut hyviä syitä sille, että etsintöjä oli toimitettu (autossa) ilman, että epäillyt tai heidän avustajansa tai edes joku ulkopuolinen todistaja oli ollut paikalla. Sinänsä kansallinen laki oli sallinut etsinnän ilman epäiltyjen läsnäoloa. EIT katsoi, että tällä menettelyllä oli loukattu ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa (oikeudenmukainen oikeudenkäynti), vaikka syytetyillä oli ollut oikeudenkäynnissä mahdollisuus riitauttaa etsinnällä löydetyt keskeiset todisteet autenttisuutta ja vaatia sen hylkäämistä. Toteankin, että läsnäolo-oikeuden huomiotta jättämisellä voi siten olla vaikutusta myös rikosasian oikeudenkäynnissä.

Nyt käsiteltävänä olevassa tapauksessa ei selvityksissä ole otettu tarkemmin kantaa siihen, miksi Kantelija ei ollut läsnä kotietsinnöillä. Tulkitsen kuitenkin, että maininnoilla hänen säilytyspaikoistaan (2.7. Tampere ja 8.8. Helsinki) tarkoitetaan sitä, että maantieteellinen etäisyys etsintäpaikkaan X katsottiin esteeksi läsnäololle. Mitään muuta selitystä valitulle menettelylle ei ole esitetty.

Kotietsinnän 2.7.2008 näyttävät toimittaneen Nokian kihlakunnan poliisilaitoksen poliisimiehet, jotka ovat ilmeisestikin lähteneet aamulla liikkeelle Nokialta. Käytettävissä oleva selvitys ei viittaa siihen, että kysymys olisi ollut jotenkin kiireellisestä etsinnästä. Näihin seikkoihin nähden ei saamissani selvityksissä ole osoitettu, että tuolloin Tampereella pidätettynä olleen Kantelijan ottaminen mukaan kotietsinnälle olisi viivästyttänyt etsintää pakkokeinolain 5 luvun 4 §:n 2 momentin tarkoittamalla tavalla.

On myös huomattava, että vaikka etsintä olisikin viivästynyt Kantelijan mukaan ottamisesta, poliisin olisi joka tapauksessa tullut oma-aloitteisesti tiedustella, haluaako hän kutsua etsinnälle todistajan. Selvityksen mukaan poliisi ei ole tästä Kantelijalta kysynyt. Tältä osin pidän poliisin menettelyä selvästi virheellisenä. Sille, jonka luona etsintä pidetään, on annettava sekä tilaisuus olla itse läsnä etsinnässä että tämän lisäksi myös kutsua siihen todistaja. Vasta sen jälkeen, kun Kantelijan mielipidettä näistä seikoista olisi tiedusteltu, olisi ollut mahdollista arvioida, olisiko esimerkiksi todistajan läsnäolon järjestäminen tässä tapauksessa viivästyttänyt etsintää.

On perusteltua, että poliisi nimenomaan oma-aloitteisesti ilmoittaa pakkokeinon kohteelle hänen oikeuksistaan. Ei nimittäin liene realistista olettaa, että kaikki tuntisivat pakkokeinolain ja esimerkiksi osaisivat itse pyytää todistajan kutsumista kotietsintään. Kun lainsäätäjä on tällaisen oikeuden katsonut aiheelliseksi säätää, niin lienee tarkoitus, että sitä saisivat käyttää kaikki, jotka pitävät sitä

tarpeellisena eivätkä vain pakkokeinolain tuntevat henkilöt. Se, että pakkokeinojen kohteeksi joutuville henkilöille nimenomaisesti annetaan tieto heidän oikeuksistaan, olisi nähdäkseni perusoikeusmyönteistä viranomaistoimintaa. Tähän poliisia velvoittaa jo perustuslain 22 §.

Jälkimmäisen 8.8.2008 toimitetun kotietsinnän aikaan Kantelija oli Helsingissä. Tältä osin on helpommin hyväksyttävissä se näkemys, että hänen läsnäolonsa järjestäminen olisi viivästyttänyt toimintaa. Mikään ei tosin viittaa siihen, että olisi ollut kysymys jotenkin kiireellisestä kotietsinnästä. Joka tapauksessa Kantelijalle olisi tällöinkin vähintään tullut tarjota tilaisuutta kutsua paikalle oma todistajansa. Näin ei kuitenkaan ole selvityksestä päätellen tehty.

Ilmoittaminen

Jos Kantelijalta olisi tiedusteltu esimerkiksi, haluaako hän kutsua todistajan kotietsinnälle, olisi tieto kotietsinnästä välittynyt jo tätä kautta etukäteen Kantelijalle. Kun näin ei tehty eikä Kantelija myöskään ollut paikalla kotietsinnässä, siitä oli pakkokeinolain mukaan ilmoitettava hänelle viipymättä.

Rikosylikonstaapeli B selvittää ilmoittaneensa heinäkuussa 2008 tehdystä kotietsinnästä seuraavana pidetyn kuulustelun yhteydessä. Minulla ei ole syytä epäillä B:n ilmoitusta eikä hänen menettelyssään ole tältä osin huomauttamista.

Toisen elokuussa tehdyn kotietsinnän osalta B toteaa, että Kantelija tuli tietoisiksi kotietsinnästä "koska olen hänelle postin välityksellä palauttanut kotietsintöjen yhteydessä ne esineet, jotka on tutkittu ja kuuluvat hänelle" - B viittaa lisäksi siihen, että tarkat tiedot esineistä löytyvät takavarikkopöytäkirjoista. Takavarikkopöytäkirjan mukaan tuon elokuussa 2008 toteutetun etsinnän yhteydessä takavarikoiduista esineistä on samana päivänä palautettu Kantelijalle DVD-levy ja -elokuva lähettämällä ne hänelle postissa. Aiemmissa kotietsinnöissä takavarikoitua omaisuutta on merkitty palautetuksi Kantelijalle syyskuussa 2008.

En pidä joidenkin poliisin takavarikoimien esineiden palauttamista riittävänä ilmoituksena kotietsinnästä elokuussa 2008. Jokaisesta kotietsinnästä tulee ilmoittaa erikseen ja nimenomaisesti. Saadun selvityksen perusteella arvioituna ei voida lähteä siitä oletuksesta, että Kantelijan olisi pelkästään joidenkin esineiden palauttamisesta postitse pitänyt ymmärtää, että poliisi oli käynyt hänen kotonaan myös elokuussa 2008. Hänhän on voinut täysin perustellusti esimerkiksi ajatella, että poliisin palauttamat esineet oli takavarikoitu kotietsinnällä heinäkuussa 2008.

Jälkimmäisen kotietsinnän osalta ei olekaan selvitetty, että tuosta kotietsinnästä olisi pakkokeinolain 5 luvun 4 §:n 2 momentin mukaisesti ilmoitettu Kantelijalle. Selvennyksenä totean, että mitään todistusta kotietsinnästä Kantelijalle ei ole tarvinnut antaa, koska siihen laki velvoittaa vain, jos todistusta erikseen pyydetään. Pelkkä viipymättä tehty vapaamuotoinen ilmoitus olisi siis ollut riittävä.

Kotietsinnästä kertominen Kantelijan äidille

Rikosylikonstaapeli B kertoo, että hän oli soittanut Kantelijan äidille, koska tarkoitus oli tehdä uusi kotietsintä Kantelijan vanhempien kesäasunnolla. Oli kuitenkin sovittu, että vanhemmat tuovat Kantelijan CD- ja DVD-levyt tämän asunnolle, josta poliisit kävivät ne elokuussa 2008 noutamassa. B:n menettely ottaa ei tältä osin anna aiheutta arvostelulle.

3.2.2

Takavarikot

Ilmoittaminen

Pakkokeinolain 4 luvun 7 §:n mukaan jollei se, jonka luona esine takavarikoidaan tai otetaan haltuun, ole saapuvilla, hänelle on viipymättä ilmoitettava takavarikosta tai haltuunottamisesta.

Lisäksi saman luvun 9 §:n mukaan takavarikosta on laadittava pöytäkirja. Siinä on mainittava takavarikon tarkoitus ja toimituksen kulku sekä luetteloitava takavarikoidut esineet. Takavarikon toimittajan on annettava takavarikosta todistus sille, jonka hallussa esine on ollut. Totean, että todistuksen antaminen ei edellytä pyyntöä.

Kun Kantelija ei ole ollut paikalla, kun poliisi otti esineitä haltuun hänen asunnostaan, Kantelijalle oli tullut viipymättä ilmoittaa niiden takavarikosta ja myös antaa todistus hänen luotaan takavarikoidusta omaisuudesta.

Tältä osin saadusta selvityksestä ei käy, että Kantelijalle olisi ilmoitettu takavarikoista. B kiinnittää selvityksessään huomiota vain kotietsinnästä ilmoittamiseen, josta hän edellä kerrotusti toteaa, että Kantelijalle oli postitse palautettu kotietsintöjen yhteydessä takavarikoidut "esineet, jotka on tutkittu ja kuuluvat hänelle".

B on Pirkanmaan poliisilaitokselta puhelimitse saadun tiedon mukaan nyttemmin siirtynyt eläkkeelle. En ole katsonut tarpeelliseksi pyytää häneltä enää lisäselvitystä, eikä sitä tältä osin ole mitään ilmeisimmin saatavissa muutoinkaan.

Käytettävissä olevan selvityksen perusteella totean, että riittävä ilmoitus ja todistus takavarikosta ei ole se, että epäillylle, jonka luona takavarikko on tehty, palautetaan joitain takavarikoituja esineitä. Näin on erityisesti nyt puheena olevan kaltaisessa tilanteessa, jossa epäilty ei ollut läsnä poliisin ottaessa kahdella eri kerralla hänen kotoaan esineitä haltuunsa ja jossa osa takavarikoiduista esineistä palautettiin poliisin niiden omistajiksi katsomille tahoille, ei siis Kantelijalle. Näyttääkin selvältä, ettei Kantelija ole asianmukaisesti viivytyksettä saanut tietoonsa, mitä kaikkea hänen asunnostaan takavarikoitiin. Korostan, että todistuksen antaminen takavarikosta on pakollista eikä edellytä asianosaisen pyyntöä. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että todistus on annettava heti kun se on mahdollista (Helminen emt. s.636). Tässä tapauksessa ei ole esitetty sellaisia syitä, jotka olivat oikeuttaneet ilmoituksen ja todistuksen antamisen viipymiseen.

Sinänsä ei ole säädetty siitä, millainen takavarikosta annettavan todistuksen tulee olla. Lähtökohtaisesti tulisi antaa tiedoksi takavarikkopöytäkirja, josta takavarikoidut esineet käyvät yksilöidysti ilmi. Yksilöity luettelo on oikeusturvasyistä tärkeää niiden kannalta, jota takavarikko koskee. Näin turvataan esimerkiksi sitä, että he voivat asianmukaisesti saattaa takavarikon voimassaolon tuomioistumen tutkittavaksi pakkokeinolain 4 luvun 13 §:n mukaisesti.

Pahvilaatikoiden hävittäminen

Saadun selvityksen mukaan poliisin takavarikoimat kahden matkapuhelimen pahvilaatikot on hävitetty tutkinnanjohtaja A:n päätöksellä 30.9.2008.

Laki ei kuitenkaan salli edes vähäarvoisen takavarikoidun omaisuuden hävittämistä. Päinvastoin pakkokeinolain 4 luvun 10 §:n mukaan takavarikoitu esine on säilytettävä sellaisenaan - ja tietyin

edellytyksin se voidaan määrätä heti myytäväksi. Tältä osin A:n päätös ei siten perustu lakiin ja pahvilaatikot olisi saadun selvityksen mukaan tullut palauttaa Kantelijalle.

Muutoin ei ole aihetta epäillä, että poliisi olisi hävittänyt tai kadottanut Kantelijan omaisuutta.

Oikeusasiamies ei voi määrätä vahingonkorvauksista. Jos Kantelija katsoo, että hänelle on syntynyt asiassa korvattavaa vahinkoa, hän voi esittää tätä koskevan vaatimuksensa Pirkanmaan poliisilaitokselle.

4

YHTEENVETO JA TOIMENPITEET

Käytettävissä olevan selvityksen mukaan Kantelijalle ei ole pakkokeinolain edellyttämällä tavalla ilmoitettu hänen kotonaan elokuussa 2008 tehdystä kotietsinnästä eikä tuolloin ja aiemman, heinäkuussa 2008 tehdyn kotietsinnän yhteydessä tehdyistä takavarikoista. Nämä laiminlyönnit on selostettu tarkemmin kohdissa 3.2.1 ja 3.2.2.

Asiassa ei ole myöskään esitetty riittäviä perusteita sille, ettei Kantelijalle annettu tilaisuutta olla läsnä hänen kotonaan heinäkuussa 2008 tehdyssä kotietsinnässä. Lisäksi Kantelijalta ei tiedusteltu ennen tuota eikä myöskään elokuussa toimitettua kotietsintää, haluaako hän kutsua kotietsintään oman todistajansa. Näitä virheellisiä menettelyjä on käsitelty kohdassa 3.2.1.

Näistä menettelyistä vastaavat jutun tutkijana toiminut entinen rikosylikonstaapeli B ja jutun tutkin-
nanjohtajana toiminut nykyinen komisario A.

Lisäksi A on määrännyt kohdassa 3.2.2 kerrotusti kaksi Kantelijan omaisuutta ollutta pahvilaatikkoa hävitettäväksi, vaikka tälle toimenpiteelle ei ole ollut laillista perustetta. Kiinnitän komisario A:n huomiota edellä virheellisiksi toteamiini menettelyihin ja korostan vastaisen varalle pakkokeinolain tarkan noudattamisen tärkeyttä. Lisäksi saatan käsitykseni B:n menettelystä hänen tietoonsa. Tässä tarkoituksessa lähetän heille jäljennökset tästä päätöksestäni.

Lisäksi totean, että poliisilaitos on pitänyt kantelua aiheettomana. Kun asiassa on kuitenkin edellä todetusti menetelty monelta osin virheellisesti, niin lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni Pirkanmaan poliisilaitokselle otettavaksi huomioon henkilökunnan koulutuksessa ja ohjeistuksessa.